

ПОЧЕТАК „НЕМАЧКЕ ОРИЈЕНТАЦИЈЕ“ СТАРЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

У доба склапања Локарно-споразума између четири велике западне силе, када Немачка више није третирана као побеђена (1925), Вилхелмштресе је обратио велику пажњу на Југославију. На упит Берлина, немачки посланик у Београду је 24. октобра 1925. писао да је отворен проблем да ли да Немачка развије већу активност у Југославији. Ако је тако, мора се рећи министру Нинчићу да Југославија повермено може водити политику у складу са Немачком. Циљ акције: ослободити Југославију француског тунторства. Треба и „разлабавити Малу Антанту“, управити заинтересованост Југославије ка Блакану. Можда треба извести успостављање односа Југославије са СССР-ом (са којим је Немачка у одличним односима); покушати да се ублажи спор са Италијом. За почетак их придобити пажњом, то јест да државни секретар посети Југославију, што нису учинили ни Италија, Енглеска ни Француска. Тако је у Берлину планирана велика сарадња са Југославијом, у исто доба када је то спреmano и у Београду. Премијер Пашић је у новембру 1925. мислио да са Немачком треба начинити „нешто опипљиво“, па је посланик Балугџић спремао пројекат пакта о пријатељству, када је био позван у Београд. Министар Нинчић је мислио да сада, после Локарна, треба сарађивати и са Немачком, а Француска се не може љутити. Он је желео да упозна немачке руководиоце, пре свега Штреземана, министра спољних послова (раније је упознао Ратенауа и Вирта). Зато су у Берлину у јануару 1926. сматрали да „Југославија пристаје да напусти своју резервисаност, а Немачка пристаје да сарађује са водећом силом Балкана“. Циљ је: разлабавити Малу Антанту, да Београд више не пружа моралну помоћ Прагу против Немачке, скренути интерес Југославије од Средње Европе ка Балкану, смирити југословенско-мађарске односе.

Нинчић је у марту и септембру 1926. у женевском Друштву народа разговарао са Штреземаном, водећим човеком „нове Немачке“. Он је заступао идеје које је проповедао Штреземан: мир немачко-француски, мир Европе. Штреземан му је ис-

причао да је у прошлом рату неко време боравио у окупираној Србији и да би посетио Југославију, што је Нинчић одушевљено прихватио. Нинчић је 19. новембра 1926. говорио да поздравља и жели француско немачко зближење. Немачка ће опет бити светска сила, а Француска, са све мање становника, остаће главна европска сила. Како је штампа већ писала да се спрема југословенско-немачки пакт о пријатељству, Нинчић је 28. новембра 1926. немачком посланику испричао да неће демантовати те вести: односи су толико добри да није чудо да такве вести ничу. У марту 1926. Нинчић је у парламенту саопштио да су односи са Немачком све бољи. Неки посланици су га, међутим, критиковали, јер је изгледало да са Мусолинијем сарађује против Немачке.¹ Многи посланици критиковали су, међутим, владу што избегава односе са СССР-ом. Неки су се противили аншлусу.

Крајем 1926. године Немачка је склопила пакт о арбитражном решењу свих сукоба са Италијом, али није мислила да ступи у ближе политичке односе са Италијом. Ипак, ово је био даљи подстицај југословенској жељи да ступи у што боље односе са Немачком. Краљ Александар је почетком 1927. године изнео немачком посланику да жели да чује што више о немачким приликама. Нинчић, министар у оставци, а саветник краљев, уверавао је посланика да „треба склопити некакав уговор о пријатељству“. Посланик је видео да је Француска далеко, Италија близу и опасна, и да зато Београд жели да добије ослонац у Берлину. Треба прихватити југословенску руку! У јануару 1927. југословенска штампа је имала разумевања за аншлус Аустрије Немачкој и сондирала је питање пакта са Немачком. Немачки посланик је сматрао да „пружену руку треба прихватити“. Међутим, иако је Немачка била у одличним односима са СССР-ом, он је предлагао да Берлин не уреди југословенско-совјетске односе: онда би брзо доминирао руски утицај на Балкану. Немачки државни секретар у Вилхелмштрасе је 19. јануара 1927. саопштио југословенском посланику да Немачка жели да побољша односе са свима земљама, али да се не меша у њихове послове. Немачка неће ни на исток ни на Балкан. Посланик Балугџић је одговорио да онда треба преговарати бар за нови трговински уговор; када се Немачка измири са Француском, она ће бити арбитар кога ће многи слушати.

Немачки амбасадор је из Рима јавио да и Италија настоји да се зближи са Немачком, али пре свега зато да би имала „немачку карту“ против Француске. Италија је против Француске, али није за Немачку. Предлагао је опрезност према Италији.² Италија је правила свој блок са Мађарском, који није одговарао Берлину, жељном прво да смири ситуацију према Француској (са којом је Италија била у завади). Мађарски посланик се 27.

¹ Стен. белешке Нар. скупштине 1925—26, IV, 469, 475, 477, 490, 496, 503, 508, 519, 530.

² РА АА, Geheimakten It-D, Б2. Извештај из Рима од 27. I. 1927.

јануара 1927. у Берлину просто бунио што Немачка сарађује са Југославијом, која је пронемачка и просовјетска; мађарска влада је веровала у гласине о енглеском антисовјетском пакту, у оквиру кога Енглеска фаворизира Италију и Мађарску на рачун просовјетске Југославије,³ Сада је и Берлин схватио да Београд говори о евентуалној „руској оријентацији“, па је наредио посланику у Београду, да испита да ли Париз посредује између Београда и Москве; ако је то тачно, одмах ће се умешати Немачка и брзо зближити Југославију и СССР.

„Да је СССР активан на Балкану, од велике помоћи за Југославију“, писао је немачки посланик из Букурешта; он је видео да се Мала Антанта разлабавила, јер Београд жели са Москвом, а Букурешт од тога зазире. Све чланице већ лепо сарађују са Немачком.⁴ Немачка и СССР су очигледно били заједно на списку нове југословенске оријентације.

Корошец је крајем 1925. тражио: „Са СССР-ом против Италије“.⁵ У фебруару 1926. он се жалио што свако приближавање Бугарској значи и удаљавање од старе савезнице Грчке, очигледно се бавећи балканским проблемима. Када се у марту 1926. у парламенту дискутовало о међународним односима, Корошец је питао зашто нема односа са СССР-ом. Али је сада доминирао С. Радић својим изјавама о Бугарској, Италији, Русији, Немачкој, о потреби одбране од Мусолинија помоћу нових пријатеља. Када је крајем новембра 1926. склопљен италијанско-албански пакт, скочила је опозиција против министра Нинчића, па су против владе устали Љуба Давидовић, Ј. Јовановић и А. Корошец. Није чудо да је радикалска „Самоуправа“ још 13. јануара 1926. напала Корсшчев лист „Словенец“ због „симпатија према большевизму“. Лист је 31. јануара 1926. опет ударио по „Словинцу“, па поново 2. фебруара 1926. Међутим, крајем 1926. Стаљин је сузбио опозицију, а нарочито Троцког, кога се светска буржоазија бојала као „ширителја револуције“. „Самоуправа“ је 6. августа 1926. поздравила Стаљинову власт, и сада су југословенски опозиционари лакше могли да траже наслон на Русију, као што су после Локарна лакше могли тражити наслон на Немачку. Како се заштравала ситуација са Италијом, особито од када је фашизам појачао терор над Словенцима у Италији, словеначки клерикалци су све јаче устајали против Италије и тражили додир са Немачком. У фебруару 1927. краљ Александар је од немачког посланика тражио да се што пре реши питање новог трговинског уговора, како би се узела немачка а не италијанска текстилна роба. Говорило се да би Немачка дала опрему за изградњу луке на Сушаку, ради еманциповања од Италије.⁶ У јануару-фебруару 1927. штампа је била пуна чланака о потреби зближења са Немачком.⁷

³ РА АА, It-Un, В 1. Извештај из Рима од 25. I 1927.

⁴ РА АА, К. Entente В. 7. Извештај из Букурешта од 23. I 1927.

⁵ „Време“, 2. XI 1927.

⁶ AMZV, Италија, 17, Извештај из Рима од 12. II 1927, РА АА, It-Ју В. 3 Извештај из Београда од 23. II 1927,

У томе је предњачио „Словенец“. Корошец је на збору у Марибору говорио да се треба ослонити на Француску, СССР, Немачку.⁷ И није чудо да је француски Обавештајни „дезјем биро“ у фебруару 1927. имао податак да постоје вести о југословенско-немачком зближењу, у чему учествује и Корошец као германофил.⁸

Немачки конзул је 20. јула 1927. јавио из Загреба да се у Словенији одиграла велика промена према Немачкој. Он је то запазио већ средином септембра 1926, а после пролећне кризе 1927. године, та појава била је још јаснија. О пронемачкој оријентацији су му говорили председници Марибора и Љубљане, клерикалци, а исто тако и самостални демократи. Конзул је говорио о „спонтаној љубавној изјави“.

У фебруару 1927. је опет краљ Александар пријатељски говорио са немачким послаником. Посланик у Берлину, Балугџић, стигао је у Београду и у разговору са немачким послаником предлагао склапање пакта о арбитражи. Саопштио је да политичар Корошец ускоро путује у Немачку (то је Александар назвао „својом идејом“). Корошец је испричао посланику да путује у Немачку, где познаје канцелара-премијера др Маркса.¹⁰

Један познати немачки новинар и публициста је 1936. год. писао да је Корошец у фебруару 1927. посетио Берлин.¹¹

Али Корошец није отпутовао. После мартовске кризе, пут је постао акутан. Корошец је говорио о „идејној сродности са немачким канцеларом“; Александар је тврдио да је то његова идеја. Немачко министарство спољних послова је 30. марта 1927. г. сматрало да га рајхсканцелар мора примити, али обазриво, резервисано, поготову ако Корошец покрене питање аустро-немачког аншлуса и враћање дела Корушке Југославији. Посебан курир послан је за Београд 31. марта: веома ће бити незгодно ако Корошец поднесе услове за аншлус, јер се зна да Словенци пристају на неминовни аншлус само ако им се врати део Корушке (јер, наводно, корушки Словенци су гласали за Аустрију, али не и за Немачку).

У доба италијанске кризе у марту 1927. београдска влада је била захвална Немачкој на повољном ставу штампе према Југославији. У Паризу је министар Бријан 22. марта похвалио немачки став пред југословенским послаником.¹²

Француски посланик у Београду је узнемирено пратио ове догађаје. Штреземан је био казао француском амбасадору да се Немачка залаже за балканско смирење, али ево немачки посланик јавно „навија“ за Југославију, која је оптужена од стране

⁷ „Време“ 25. I 1927. Хрват 9. II 1927. „Словенец“ 10. II, 18. II 1927.

⁸ „Словенец“, 15. I 1927.

⁹ МАЕ, У в. 54. Извештај из Париза од 9. II 1927.

¹⁰ РА АА, Geheimakten Jug-D В. 1. Извештај из Београда од 26. II 1927.

¹¹ Gilbert in der Maur, Jugoslawien einst und jetzt, II, Leipzig—Wien 1936, 112.

¹² ДАСИП, Париско посланство, I, 246. Извештај из Париза од 22. III 1927.

Италије. Југословенска захвалност Берлину можда је путоказ за будућност. Брига због Италије тера их ка Немачкој, али из обзира према старом савезнику, Француској, југословенски политичари то крију. Били су му дошли чешки и пољски посланик и протестовали против „Политике“ која је сва пливала у пронемачким водама. Чешки посланик је мислио да се Београд већ слаже с аншлусом, а пољски посланик је додавао да се у Берлину већ воде преговори југословенско-совјетски.¹³

Корошец се разболео од запаљења плућа; преко једног пријатеља, министра Куловца, саопштио је немачком посланику да је пут само одложен. Али је о путу већ говорио и министар спорних послова Перић. По посланиковом мишљењу, Корошец је изабран да оде у Немачку и сондира могућност пакта о пријатељству и арбитражи, што би појачало југословенски углед у опасној међународној ситуацији. Словенци више не мрзе Немце. Корошец не иде као делегат Словеније, ни као клерикалац који тражи Корушку.¹⁴

У априлу 1927. је бивши министар Нинчић устао за зближавање са Немачком. На византолошком конгресу у Београду, где су присуствовали и немачки делегати (совјетски реферати стигли су поштом), лично краљ Александар је разговарао са немачким гостима! И онда је немачки лист »Germania« 13. априла донео вест да се спрема пакт о пријатељству и арбитражи.¹⁵ Француски конзул је јављао да се за пријатељство са Немачком посебно залажу Јоца Јовановић Пижон и лист „Словенец“.¹⁶ А крајем априла пријавио се Балугџић у Вилхелмштрасе: листови пишу о пакту, али иако Југославија пристаје, Александар и министар Перић сматрају да није тренутак да се пакт потпише.

О пакту пријатељства и арбитраже писала је крајем априла и југословенска штампа.

Све је то заплашило чешког посланика Шебу. Он је у доба мартовске кризе 1927. јављао да Југославија пристаје на концесије у корист Немачке, да је зближење јасно. У априлу је Шеба јављао Бенешу да штампа све топлије пише о Немачкој, чији је престиж силно скочио.¹⁷ Француски посланик је био исто тако збуњен југословенском кампањом о пријатељству са Немачком, поготову када му је енглески посланик испричао да можда Берлин већ смирује и италијанско-југословенске односе, што нико није могао до тада.¹⁸ Маринковић, нови министар, морао је крајем априла да смирује Шебу.¹⁹ Али је Маринковић три дана касније говорио немачком посланику да је баш добро што штампа

¹³ МАЕ, Y v. 55, 107. Извештај из Београда од 4. IV 1927.

¹⁴ РА АА, Jug-D В. 1. Извештај из Београда од 7. IV 1927.

¹⁵ Deutschland und Sudslawien. Ein Schiedsgericht- und Freundschaftsvertrag? («Germania», 13. IV 1927).

¹⁶ МАЕ, Y v. 55, 81. Извештај из Загреба од 26. IV 1927.

¹⁷ AMZV, Jug, 105, 108, 119, 129. Извештаји из Београда од 26. III, 28. III, 5. IV, 12. IV 1927.

¹⁸ МАЕ, Y v. 55, 185. Извештај из Београда од 30. IV 1927.

¹⁹ AMZV, Jug, 148. Извештај из Београда од 30. IV 1927.

пише и припрема пакт! Јавно мњење се мора припремити, па да после свако сматра пакт нормалним, и онда ће се потписати. Балугџић је одмах затим у Берлину добио немачки одговор — да још није време за пакт. И сада је настала поворка страних дипломата који су дефиловали, у Вилхелмштрасе и питали о немачко-југословенском пакту. Трећег маја 1927. дошао је италијански амбасадор, који је, задовољан, добио деманти. Бугарски посланик је дошао 11. маја. Министеријал-директор Кепке, шеф одељења, одговорио му је да пакт није акутан, а и биће само о арбитражи. Сам Штреземан је 10. маја говорио италијанском амбасадору да је зближење у току, али не и пакт; Пруска и Србија су се увек добро слагале. Мађарски премијер Белтен се 17. маја бунио код немачког посланика због немачко-југословенског зближења и пакта. Чешки посланик Хвалкобски је 12. маја добио негативан одговор од Кепкеа. Али је државни секретар Шуберт, запитан у Бечу 30. маја шта мисли о том пакту, одговорио да се ускоро потписује пакт о арбитражи. Наравно, узгред су се о ствари распитали и други представници великих сила.

У Београду је фанцуски посланик Дар (Dard) мислио да Маринковић жури да потпише пакт са Француском, па да онда слободно уговара и са Немачком. Он је видео да је Југославија за „савез са Немачком“. Чешки посланик му се жалио да немачко-југословенски пакт доноси опасни аншлус. Резигнирани Дар је писао да Немачка замењује Италију у европској дипломатији.²⁰ Штреземан је 9. маја јавио у Београд да је Немачка спремна на немачко-југословенски пакт о арбитражи, исти као немачко-италијански пакт, али не одмах.

Енглески посланик је јавио из Београда да му многи Словенци говоре да пристају на аншлус. Он се жалио на пронемачки став у држави (there is a distinctly pro-German tone here now).²¹ Особито је лист „Политика“ писао о Немачкој као упоришту мира у Европи и преносио писање немачких новинара о Југославији (29. априла, 2. маја, 5 маја). „Самоуправа“ се у мају одушевљавала Немачком и писала о „новим путевима“. Немачки престиж је јачао, од марта 1927. када је Немачка учествовала у комисији за испитивање граничних опасности, до јуна када је Немачка заједно са посланицима осталих великих сила учествовала у смиривању југословенско-албанских односа. У мају је немачки посланик Кох јавио из Прага да цела Мала Антанта жели боље односе са Немачком; Мала Антанта и није антинемачка (али не воли аншлус). У јуну је чешки министар Бенеш говорио немачком представнику да Немачка треба да помогне против Италије која угрожава Југославију. Праг и Београд желе најужу сарадњу са Берлином.

Југословенско-немачко зближење било је у току, Ако Коурошец није отпутовао за Немачку, тамо је приватно отпутовао лично краљ Александар.

²⁰ МАЕ, У v. 55, 192. Извештај из Београда од 3. V 1927.

²¹ PRO FO, 371/12217. Извештај из Београда од 12. V 1927.

Проблем аншлуса је доминирао у односима Италије, Аустрије, Југославије, Немачке, иако није био акутан. Како је Мусолини у фебруару 1927. саопштио да је аншлус могућан (то је био притисак на Француску), у Београду су схватили да се Рим и Београд такмиче око Немачке — ко ће мање да се противи аншлусу. Чешки посланик Шеба је упозоравао краља Александра да је веома опасно што неки југословенски политичари пристају на аншлус.²² „Словенец“ је 9. марта дискутовао о проблему аншлуса! Немачки конзул у Загребу се путујући по Словенији уверио да људи фаталистички пристају на аншлус. Када се у мају 1927. састала Мала Антанта (конференција министара спољних послова), Бенеш је немачким представницима говорио да је против аншлуса, а успео је да и Маринковића натера на сличан став. У јулу 1927. „Самоуправа“ је осуђивала аншлус.²³ Тада је француски посланик јавио из Београда да словеначка штампа већ пристаје на аншлус; Корошец жели и са Француском и са Немачком.²⁴ Корошец је у јулу реферисао код краља Александра на Бледу и узгред саопштио немачком посланику да припрема изборе, али да ће можда ипак отпутовати у Немачку, можда у септембру 1927. У августу је Корошец саопштио да се краљ Александар налази у Минхену, где преговара са царем Борисом. Узалуд је демантован састанак Александар — Борис: француски посланик се највише бунио што је Александар посетио Немачку! Александар је инкогнито боравио у Баварској, у Минхену, обилазио пивнице и трговине уметничких предмета. Није се срео са царем Борисом, али је у десничарској минхенској средини, где се много говорило о Италији и угњетавању немачке мањине у Јужном Тиролу, могао довољно информисати, иако није водио службене разговоре.²⁵

Тобожњи састанак Александар — Борис досео је до корака грчког посланика у Паризу: то је све веома опасно. Маринковић је и пред чешким послаником Шебом демантовао вест о састанку.²⁶

После недељу дана Шеба је опет протествовао код Маринковића због југословенско-немачког пријатељства. Аншлус је опасан. Маринковић је одговорио да су односи само коректни, а да је Корошец противник аншлуса.²⁷

У октобру је потписан нови југословенско-немачки трговински уговор. После потписивања, посланик Балугџић се извињавао што Маринковић у Женеву није посетио Штрезмана, уверавајући да је министар журио због избора. Сада је на дневном реду било потписивање југословенско-француског пакта о пријатељству, који је потписан 11. новембра 1927. Пакт је јачао фран-

²² AMZV, Jug, 30, Извештај из Београда од 20. I 1927.

²³ „Самоуправа“, 21. VII, 24. VII, 27. VII, 29. VII 1927.

²⁴ МАЕ, У v. 55, 236. Извештај из Београда од 18. VIII 1927.

²⁵ РА АА, Reichsminister, Jug, В. 2. Извештај из Београда од 13. XII 1927. године.

²⁶ AMZV, Jug, 237. Извештај из Београда од 18. VIII 1927.

²⁷ Исто, 226. Извештај са Бледа од 26. VIII 1927.

цуске позиције у Европи и зато био начелно непријатан Немачкој; али су Бријан и Маринковић успели да докажу Немачкој да пакт и не мисли да спречава аншлус, није уперен против немачких интереса. Берлин се мрштио, али је Југославији „опростио пакт“, знајући да је потписан ради одбране од Италије, што Немачка није могла да пружи. У децембру 1927. лично краљ Александар је уверавао немачког посланика да у пакту нема никаквих тенденција против Немачке.²⁸

Овим пактом је за неко време смирено питање пакта са Немачком; али су се чешки, француски и енглески посланици и даље жалили на пронемачке тенденције у Југославији.²⁹ Маринковић је енглеском посланику говорио да је аншлус опасан за Италију.³⁰ Крајем 1927. године Мусолини је настојао да се зближи са Немачком, уз непротивљење аншлусу. Маринковић је сматрао да не вреди свађати се око проблема аншлуса са Немачком, када Италија од тога прави пазар са Немачком.³¹ Многи Словенци су тада и енглеском посланику говорили да би се помирили с аншлусом.³²

Почетком 1928. и даље се говорило да Београд жели сарадњу са Немачком и СССР-ом; енглески посланик је писао да због Мусолинијевих претњи Југославија олакшава немачки продор на исток.³³ Шеба се жалио да Балугџић опет ради на немачко-југословенском зближењу.³⁴ Енглески посланик је у јуну 1928. јављао да немачка фирма Круп преговара око изградње постројења у Зеници и Варешу, а у јулу 1928. чешки представник је опет мислио да се Маринковић слаже с аншлусом. Када се посланик Шеба најзад у септембру 1928. жалио Маринковићу што су неки политичари за Немачку и за аншлус, Маринковић је цинично одговорио да ако Немци узму Аустрију и Трст, то ће најмање шкодити Југославији.³⁵

Корошец је постао премијер, па је у изјави немачком посланику 21. септембра 1928. саопштио да је задовољан немачко-југословенским пријатељством. Многи политичари су се залагали за пријатељство са Немачком; неки елементи су ширили теорију о Немачкој као централној у Европи и Југославији као централној на Балкану, што условљава пријатељство.³⁶

Година 1928. била је бурна у југословенској политици, и унутра и према Италији. Мусолини је спремао блок са Грчком,

²⁸ РА АА, Reichsminister, Југ, В. 2. Извештај из Београда од 11. XII 1927.

²⁹ PRO FO, 371/12211. Извештај из Београда од 16. XI 1927. AMZV, Југ. 352. Извештај из Београда од 30. XI 1927.

³⁰ PRO FO, 371/12218. Извештај из Београда од 17. XI 1927.

³¹ ДАСИП, Лондонско посланство, I—8, 692. Извештај из Берлина од 25. XI 1927. AMZV, Југ, 312. Извештај из Београда од 28. XII 1927.

³² PRO FO, 371/12981. Извештај из Београда од 3. I 1928.

³³ OL, Küm, pol. 11/7, 107. Извештај из Рима од 5. I 1928. PRO, FO, 371/12978. Извештај из Београда од 6. II 1928.

³⁴ AMZV, Југ, 164. Извештај из Београда од 29. V 1928.

³⁵ AMZV, Југ, 258, 271. Извештаји из Београда од 3. IX, 20 IX 1927.

³⁶ AMZV, Југ, 331. Извештај из Београда од 7. XI 1928.

Турском, Бугарском, Аустријом, Мађарском. Немачка је била далеко од балканске и италијанске политике, па је Француска настојала да доведе до југословенско-грчког споразума, у оквиру старе Антанте. Београд је тражио француску помоћ према Атини и Софији, али је Париз настојао да се Југославији отвори солунска лука за снабдевање и да се спречи југословенско-бугарски блок и свака нова оријентација. Када се краљ Александар жалио на италијанску акцију у Бугарској, Грчкој, Турској, добио је француски одговор да мора да се споразуме са Грчком, (то јест да попусти у захтевима). Корошец је ушао у спољну политику, па се у децембру жалио што Маринковић одуговлачи у свему, посебно са балканском политиком; Корошец је попуштао према Италији да би сачувао мир, који су угрожавали како Мусолини споља такс и непопустљивост великосрпског режима унутра.

Немачка се у све ово није мешала. Али се узбудила када је нови закон о школству предвиђао укидање мањинских приватних школа на мањинским језицима. Иако је Београд говорио о пријатељству са Немачком, немачка мањина била је погођена овим законом.³⁷ Крајем 1928. већ се осетио покрет мањинских лидера против овога кројекта закона.³⁸ Кепке је позвао југословенског посланика и 23. новембра 1928. скоро га изгрдио: Закон квари односе између Немачке и Југославије; Немачка се не меша у туђе унутрашње послове, али је јавно мњење узбуђено, закон треба повући. Балугџић се правдао: Закон је извео Корошец, који је љут на немачку мањину!

Шестојануарска диктатура 1929. је погодила све мањине, јер су распуштене све политичко-друштвене организације, па и мањинске. Закон о школству претио је мањинама.³⁹

Диктатура је одлучила да поведе снажну пацифистичку политику смиривања са суседима, како би могла да лакше влада у земљи. Југославија је брзо изашла из изолације и преговарала са Грчком и Бугарском.⁴⁰ Заменик Маринковића, Кумануди, говорио је немачком посланику да је студирао у Паризу, али и у Хајделбергу и Минхену. Он је немачком посланику обећао да ће сузбити злоупотребе и насиља локалних власти према немачкој мањини.

Немачка је према Балкану 1929. гајила политику неутралности и смиривања супротности, јер је пре свега хтела да се евакуишу стране трупе са Рајне, реши питање репарација, а онда и проблем пољског „Коридора“ и Аустрије. На Балкан се није мислило у политици резервисаности (*Zurückhaltung, Neutralität, friedlicher Ausgleich der nationalen Gegensätze*). Али је положај немачке мањине постао веома неповољан, а то је узнемирило не-

³⁷ OL, Küm, res. pol. 16/7, 596. Извештај из Београда од 15. X 1928.

³⁸ OL, Küm, res. pol. 16/7, 610, 750. Извештаји из Београда од 21. X, 10. XII 1927.

³⁹ OL, Küm, res. pol. 16/7, 720/28, 77/29. Извештаји из Београда од 29. XI 1928. и 21. I 1929.

⁴⁰ PA AA, It-Jug B. 5. Извештај из Рима од 28. II 1929.

мачко јавно мњење. Узалуд је турски министар Арас молио Штреземана, 22. априла 1929, да се више заинтересује за Балкан; Кепке је саопштио Балугџићу да Немачка неће ићи заједно са Италијом. Када је у марту 1929. склопљен југословенско-грчки пакт, под надзором Француске, одмах су ослабили југословенско-бугарски односи. У Берлину су се бугарски и југословенски посланици узајамно оптуживали пред немачким министарством; немачки посланик из Софије јавио је да ако Италија склопи савез са Бугарском — избија рат.⁴¹ Угађајући Берлину, Балугџић је у фебруару оговарао Бенеша који прави неке средњоевропске планове без Немачке, што Југославија не усваја. Балугџић је 12. фебруара 1929. уверавао да је Мала Антанта политички скоро мртва. Ускоро је дошло до југословенско-француског спора око Мађарске, коју је Париз покушавао да „одвуче од Рима“. Маринковић је доказивао Шеби да је Мађарска опасна, јер је то „немачка претходница“; у октобру је Београд доказивао да Француска не може и са Малом Антантом и са Мађарском — а ако Париз ипак сарађује са Будимпештом, „југословенска верност би се могла изменити“.⁴²

Зато је влада фаворизовала немачку економску пенетрацију. Маринковић је 18. јуна 1929. изјавио немачком посланику да се Југославија и Немачка слажу у читавом низу ствари, имају једнаке интересе, а никакве спорове. Он ће све учинити за немачку мађину.

Међутим, диктатура са својим национализмом поговарала је оној штампи која је величала Француску, ратне победе, а напала на све што је немачко. До јула 1929. и југословенска и немачка штампа су „припуцавале“. Државни секретар Билов је 3. јула 1929. наредио посланику у Београду да испита у чему је ствар. Министар спољних послова је 16. јула схватио да немачке новине већ пишу о великом кварењу немачко-југословенских односа. Позван је посланик Балугџић у Вилхелмштрасе. Балугџић је одговорио да нема разлога за бригу: то су неке новине које се свађају и једна на другу нападају. Односи су увек добри. Ако сада Француска снажно лиферује опрему и робу, то је зато што Француска нуди зајам. Ако је истеран немачки новинар Беркес, који је јављао нетачне ствари, то је само да би се спречило кварење односа!

У септембру 1929. године немачки посланик се нашао на једној вечери, која је на београдски начин трајала до три сата у зору. Корошец, министар шумарства и рударства, разговарао је са представником и најзад га повео колима до посланства. Корошец је испричао да ускоро путује за Немачку. Познаје људе из партије »Zentrum« (католици) и одржаће неколико разговора, а можда и предавања, крајем године. Краљ Александар се сложио са путем, а циљ је: успоставити ближи контакт са Немачком. Алек-

⁴¹ РА АА, Balkan В. 3. Извештај из Софије од 29. VII 1929.

⁴² ДАСИП, Лондонско посланство, 1929, I-4, бр. 13223. Извештај из Београда од 11. X 1929.

сандар му је казао да је Француска савезник, али треба да Немачка буде пријатељ. У Немачкој неће говорити о политици, само о аншлусу. Маринковић је против аншлуса, а Корошец за, јер аншлус није опасан за земљу. Александар му је казао да Немачка има пуно право да се споји с Аустријом. Све је ово саветник слушао, али му је било сумњиво. Знао је да је Маринковић у Женеви разговарао са немачким министром и државним секретаром; изолована, Југославија не сме да изгуби немачко пријатељство, а немачке жалбе о мањини иду Београду на живце. Београд сада покушава да смири немачко јавно мњење. Зато сада Корошец тако пријатељски о аншлусу! Посланик се жалио да је све горе са мањином, а Корошец је одговорио да је за све крив лени Маринковић, који и не мисли спровести споразум са мањинским лидером и ранијим народним послаником Крафтом.

Енглески посланик јављао је ових дана да заплашена Југославија сада мора све срдачније да се понаша према Немачкој.⁴³

Југославија је морала и да се правда због наглог јачања француског утицаја! Мађарски посланик се жалио да француски посланик Дар поступа као да је протектор државе.⁴⁴ У јесен 1928. био је ојачао француски углед у Пољској, Малој Антанти.⁴⁵ Француски капитал се 1929. пробио у Југославију. Посланик Дар је подржавао режим и јављао у Париз да је француски интерес да се задржи великокрпски режим (*que les Serbes conservent la domination de la monarchie*).⁴⁶ Енглески посланик је одмах приметио пробој француског капитала.⁴⁷ А немачки посланик Кестер је бележио да је опасно ако Француска и Чехословачка својим индустријским производима заспу Југославију.⁴⁸

Посланик Кестер се жалио да је веома ојачала културна пропаганда Француске у Југославији. Исто тако жива је акција пољска и чешка. То су културне посете, предавања, турнеје, говори, нова друштва, 400 студената у Француској. Кестер је у августу 1929. писао да је потребна хитна немачка акција да се парира Француској. Није, наравно, знао да је Александар две недеље раније уверавао француског посланика да је „окупација Рајнске области — гаранција мира“. Ако данашња Немачка и није више она стара, ипак ће бити врло арогантна чим се Рајнска област евакуише. Француска треба да преузме прво место у Југославији! Крајем 1929. већ су пловиле подморнице „Смели“ и „Осветник“, израђене у Француској; француска флота је посетила Далмацију. Југословенски режим је био захвалан на овој француској акцији, јер су се односи са Италијом опет били заостригли.⁴⁹ У лето 1929. у Трсту се само о рату говорило.⁵⁰ После ита-

⁴³ PRO FO, 371/13710. Извештај из Београда од 10. IX 1929.

⁴⁴ OL, Küm, pol. 11/23, 2686. Извештај из Београда од 27. VI 1928.

⁴⁵ OL, Küm, pol. 11, 4589. Извештај из Париза од 17. XI 1928.

⁴⁶ MAE, Y v. 57. Извештај из Београда од 5. II 1929.

⁴⁷ PRO FO, 371/13708. Извештај из Београда од 6. III 1929.

⁴⁸ PA AA, Entente B. 9. Извештај из Београда од 25. V 1929.

⁴⁹ Кеппе је записао 26. априла 1929, да је Италија одлучила »dem jugoslawischen Reich Schaden zuzufügen wo es kann«.

⁵⁰ PA AA, It-Jug B. 5. Извештај из Трста од 8. VIII 1929.

лијанске пресуде Истранима (В. Гортан), дошло је до демонстрација у Југославији. Балугџић је 30. октобра молио Немачку да достави Мусолинију да се Немачка не слаже са италијанском политиком! Италијанска и југословенска штампа су водиле праву међусобну битку, изазивајући у Италији узнемиреност и страх од рата, јављао је немачки амбасадор Нојрат из Рима 2. децембра 1929.

У новој заоштреној ситуацији Корошец је дао интервју женевском дописнику неких немачких листова («Germania», «Vadischer Beobachter», «Bayrischer Kurier» Гергену (Görgen). Коропец је приватно саопштио новинару да у самој југословенској влади постоји струја за аншлус. Он ће посетити Немачку.⁵¹ Немачки посланик Кестер је 22. октобра 1929. сумњао да је баш Југославија расположена за аншлус, али је знао да су и разни други немачки католички новинари чули сличне ствари.

Корошец је одлучио да испита ситуацију не само према Немачкој него и према Аустрији, где је „хајмвер“—покрет задавао велике бриге београдској влади. Аустријски савезни канцелар Зајпл је у јануару 1929. изјавио немачком посланику да Аустрија има интерес за Југославију: свако припајање неког дела Италији опасно је за Аустрију. Али у Аустрији је јачао покрет „хајмвера“, који се противио грађанским странкама, а посебно социјалдемократима, имао дакле фашистичке тенденције, што је забрињавало оне југословенске кругове који су зазирали од италијанско-аустријске сарадње.⁵² Маринковић је у октобру 1929. молио Енглеску да интервенише у Аустрији против евентуалне владе хајмвероваца.⁵³ Италија се већ спремала да подржи хајмвер. Краљ Александар је чешком посланику Шеби говорио да треба подржати социјалисте у Бечу, како хајмвер не би преузео власт.⁵⁴ Југословенска штампа је осула паљбу на „фашистички хајмвер“, који сарађује са Италијом и Мађарском и увлачи Аустрију против Југославије. Хајмвер није успео 1929. да разбије социјалисте и створи своју државу, па је отпочео да делује на грађанске странке, али је Мала Антанта јако зазирала од целог покрета.⁵⁵ Корошец је одлучио да посети Беч, а успут да се сретне са неким лидерима хајмвера како би од њих чуо нове вести о плановима хајмвера.

У новембру 1929. дао је сам диктаторски премијер Петар Живковић изјаву како цени Немачку.

Балугџић је почетком децембра 1929. стигао у Београд и немачком отправнику послова испричао како Александар жели

⁵¹ Овде се не може цитирати сваки документ из разних архива, да се не би претерано оптеретио текст.

⁵² РА АА, Југ — Ое В. 1. Извештај са Бледа од 27. VIII 1929.

⁵³ ДАСИП, Лондонско посланство, 1929, I—11, 629. Маринковићев извештај из Београда од 25. X 1929.

⁵⁴ АМЗВ, Југ, 272. Извештај из Београда од 9. XI 1929.

⁵⁵ РА АА, Reichsminister, Oesterreich, В. 3. Извештај из Беча од 27. XII 1929.

ново зближење са Немачком. Тада је саветник већ разговарао са Корошцем и другим личностима и дозвола да Корошец путује заједно са уредником „Словенца“ Швајцером за Минхен, Франкфурт, Берлин, уз сагласност краља Александра, а по налогу премијера Петра Живковића — да побољша односе са Немачком. Београд је узнемирен због погоршања односа са Италијом, због хајмвера, због легитимиста у Бечу. Корошец је 2. децембра саветнику Виндекеру испричао да иде приватно, а у споразуму са краљем и премијером. Александар му је обећао да ће испунити све жеље немачке мањине ско школског закона који неће ни потписати. Корошец жели да успостави везе са немачком партијом »Zentrum« (председник поп Каас, Guerard, Schätzel, Wirth, Leicht), са министром спољних послова Курцијусом (Curtius) и функционерима Вилхелмштрассе. Исто тако жели да упозна неке чланове парламента социјалсте (Ерајтшајда), демократе (Bernhard, Theodor Wolff). Биће у Берлину 7. децембра 1929. године. Али жели и да се састане са неким „десним радикалима“. Корошец је молио да га немачка штампа не омета разним вестима и комбинацијама. Корошец је тврдио да уопште није питао Маринковића. Битно му је било да покаже да Југославија пристаје на аншлус. Ускоро је Корошец опет разговарао са Виндекером. Уверавао га је да добровољно излази из владе јер диктатура очигледно остаје, а он је за демократију, па неће да изгуби углед даљом сарадњом. Корошец је уверавао да ће Александар све учинити за немачку мањину; Виндекер се сећао изјава Маринковића посланику Кестеру и министра двора Јевтића Виндекеру, као и повољних преговора немачког лидера Крафта са министром просвете Божом Максимовићем и сада му је изгледало да је Корошец од краља добио „бланко-чек“ да све обећа Немачкој, само да се поправе односи.

У Бечу се рачунало да је Корошец пошао на пут по налогу краља Александра. Корошец је прво посетио Беч и 6. децембра 1929. разговарао са генералним секретаром савезног секретара Петером. Корошец није говорио са канцеларом Шобером. Говорио је и са уредником листа »Reichspost«, др Фундером. У овим разговорима имао је да утврди какав је став аустријских националистичких кругова према идеји о стварању католичког блока Баварска — Аустрија — Хрватска — Мађарска, у ослонцу на Италију, он чега се краљ Александар увек бојао. Корошец је продужио за Франкфурт.⁵⁶

Корошец је 14. децембра 1929. у Берлину имао први разговор у министарству спољних послова, где је саопштио да је дошао да сондира могућности за побољшање односа двеју држава. Корошец је изјавио да је дошао по одобрењу краља Александра, а ради успостављања личних контаката, како би их могао активирати ако касније устреба. Сви у Немачкој говоре о поступку према немачкој мањини, и он види да је то битна ствар. Југославија ће сада променити свој став. Он признаје грешку са „Немач-

ким домом“ у Цељу, који је насилно затворен. Закон о школству је објављен, јер се држава мора уједначити, али то није последња реч; иначе Закон је обавезан пре свега за немирне албанске и мађарске мањине, које су на самој граници. Југославија ће административним путем дати сва права немачкој мањини. Корошец је 16. децембра разговарао са Курцијусом и саопштио да долази да поправи југословенско-немачке односе. Југославија неће спречавати аншлус — то је Александрова изјава ради побољшања односа.⁵⁷

У разговору са Курцијусом, Корошец је саопштио да има налог да се у Немачкој распита да ли је могуће успоставити боље односе него до сада. Он мисли на политичке односе, јер су економски добри, а и политички су коректни. Југославија жели изградити ове односе и уклонити све сметње. Курцијус је одговорио да је већ као министар трговине видео да су економски односи добри. Немачка индустрија је за југословенско тржиште учинила веома много. Политички односи су се добро развили, треба их продубити. Али оно што смета — Немачка је врло узнемирена због закона о школству који удара по мањини. Он поред спољних послова води и бригу о мањинама и има највећи интерес да се испуне немачке жеље. Корошец је одговорио да су му се сви жалили на овај проблем. Он ће разбити све немачке бриге. По питању аншлуса Аустрије Немачкој, југословенска влада стоји на становишту да ни Југославија ни друге државе немају право да ометају право аустријског народа на самоопредељење. То су природне силе, које је опасно неким уговорима и ограничењима зауставити. Ствар није актуелна, али нека Немачка зна за овај став.

Курцијус се захвалио на овој изјави. Немачка не би трпела да се неко меша у ово природно право два немачка народа.

Корошец је у Берлину разговарао са многобројним члановима Рајхстага, са президентом Немачке, министром спољних послова и његовим функционерима. На једном доручку налазили су се директори важних немачких банака. Посланик Кестер, који се налазио у Берлину, уредио је да се Корошец састане са шефовима фирми Сименс, Борсиг и да види Пољопривредну опитну станицу. Корошец је увек говорио да је циљ његовог пута — да се информише о могућностима поправљања односа. Предавања није држао. Заједно са Кестером, Корошец је 16. децембра отпутовао за Хамбург, Келн, Франкфурт.

Немачко министарство спољних послова је 31. децембра 1929. забележило да од решења мањинског питања зависи односи између Немачке и Југославије. „Корошец и Маринковић били су обећали да ће административним мерама заобићи нови закон о школству“.

Посланик Кестер је по повратку у Београд јавио да Корошец није имао пристанак Маринковићев. Маринковић је 1. јану-

⁵⁷ N. Preradovich, Die Wilhelmstrasse und der Anschluss Osterreiches, 1918—33, Bonn — Frankfurt, 1971.

ара 1930. испрчао посланику да му је Корошец само уочи пута рекао да иде у Берлин да се приватно информише и да се медицински прегледа. Маринковић је био бесан на Корошца: то је стварање паралелне спољне политике. Кестер је умирио Маринковића: Немачка је овај пут узела као приватан пут и била резервисана, Вилхелмштрасе му је само олакшао жељене контакте. Кестеру се чинило да Маринковић нимало није наклоњен Немачкој. Кестер је 30. јануара 1930. јавио да је југословенско Министарство спољних послова — централа екстремних франкофила. Пут Корошца изазвао је пажњу Француске и Италије и само изазвао француску нервозу. И заиста, чешки отпражник послова је узбуђено писао о тајном путу Корошца у Берлин, као симптому југословенско-немачког зближења.⁵⁸

Путовања 1927. године нису само занимљив догађај из историје старе Југославије. Краљ Александар је мимо Министарства спољних послова, то јест мимо владе и парламента, води своју сопствену спољну политику! Ова путовања су очигледан симптом приближавања личне Александрове диктатуре. А та диктатура се приближавала видљивим ходом. Када је посланик у Бугарској, Нешић, предао акредитиве цару Борису, овај је запазио да на акредитивима постоји само краљев потпис и ниједан више, па је 21. марта 1927. питао немачког посланика да ли то значи завођење диктатуре у Југославији. Нешто раније је енглески представник у Београду јавио Форин Офису да „постојећи парламентарни систем једва да још и функционише“, па су у Лондону написали коментар: онда је можда боље да дође војна диктатура.⁵⁹ Министар спољних послова Маринковић лично је уверавао енглеског посланика да цела влада не ваља, корупционаши су не само Божа Максимовић и Велизар Јанковић него и други.⁶⁰ Представник клерикалаца, Корошец се у фебруару 1927. зближио са радикалима, па је „Млади бољшевик“ у фебруарском броју 1927. саопштио да представници угњетених нација издају своје интересе и споразумевају се са централистима, иде се ка војној диктатури. Земљорадничке „Новости“ су 13. августа 1927. напаале савез Корошец — радикали: то је савез реакције. Политбиро ЦК КПЈ је 25. августа 1927. саопштио да се спремају рат и диктатура. Пленум ЦК од 27. новембра 1927. видео је „курс ка војној диктатури“.⁶¹ У јесен 1927. је енглески посланик из Београда јавио да краљ спрема своју послушну партију, а на извештају из Београда од 17. октобра 1927. Форин Офис је хладнокрвно записао да краљ ствара своју партију, што је корисно. Форин Офис је 1. новембра 1927. сматрао да је опасна партијска свађа у Југославији, а крај може бити — диктатура!

Александрове акције 1927 — дипломатске мисије Корошца и пут самога краља — била је у складу са општом спољном по-

⁵⁸ AMZV, Jug. 311. Извештај из Београда од 24. XII 1929.

⁵⁹ PRO, FO, 371/12210, С 1126. Извештај из Београда од 2. II 1927.

⁶⁰ Исто, 371/12210, С 4720. Извештај из Београда од 24. V 1927.

⁶¹ Архив ЦК СКЈ, Београд, Фонд Коминтерне 1927/34—1.

литиком Југославије, коју је све више водио Александар, али је пре свега била израз снажног наступања краља Александра у преузимању власти, симптом диктатуре која је наступала. У томе лежи посебан значај дипломатске акције 1927. године.

Са друге стране, страх од Италије нагонио је београдске властодршце да потраже савезника, прво да добију коначан писмени пакт са Француском а онда да добију симпатије, пријатељство и подршку СССР-а, Немачке, као и да уреде нормалне односе са Бугарском и Мађарском (опаснима ако би Италија напа-ла). Енглески посланик Кенард писао је из Београда у новембру 1928. да Мусолинијеве претње терају Београд у немачке руке, Југославија мора да се мири с аншлусом. Из изложног се види да је краљ Александар био један од ватрених присталица „немачке оријентације“ 1927. године, а када су се односи са Немачком касније, 1929, нешто заоштрили, Александар је Немцима послао обећање да се неће противити аншлусу — као поклон помирења. Овај Александров став ће се још јаче испољити после 1933. године. Енглески посланик је 1933—1934. имао пуне руке посла да одврати Александра од све јачега Хитлера, који се Александру чинио као спасавац од Мусолинија, цара Бориса, Хортија, грађанске опозиције, Мачека, комуниста.

Путовања Корошца 1927. године, извршена по налогу краља Александра, представљају појаву од великог значаја у југословенској историји: краљ Александар се већ понашао као диктатор спремајући Шести јануар 1929. године, био је спреман на сву сарадњу са Немачком, а истакнути грађански парламентарни политичари свесрдно су му помагали у томе.

И диктатура, ненародни режим, и „немачка оријентација“ били су битне одлике југословенског режима у годинама пред други светски рат; ненародни режим и „пронемачка политика“ изазвали су отпор свих народа предвођених КПЈ. Овде је учињен покушај да се прикажу симптоми наступајуће диктатуре и „немачке политике“.

Већ демократска Немачка није желела југословенске односе са СССР-ом. Када је наступила Хитлерова Немачка (непријатељ СССР-а), опредељеност режима Павле — Стојадиновић за Немачку појачала је како непријатељство режима према СССР-у тако и реакционарност великосрпског режима у самој држави, против покрета угњетених нација и против раднога народа уопште. Корошец ће онда, као министар унутрашњих послова, бити на челу угњетавања које је спроводио режим.

Др Вук Винавер